

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑ (Ιούνιος 2004)

"Όταν το τελευταίο δένδρο καεί, όταν ο τελευταίος ποταμός ρυπανθεί και πεθάνει το τελευταίο ψάρι, τότε ο άνθρωπος θα διαπιστώσει πως δεν μπορεί να τραφεί με χρήματα" (Greenpeace)

Η υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος, τόσο σε τοπική, όσο και σε πλανητική κλίμακα, προκαλεί τα τελευταία χρόνια σημαντικές ανησυχίες, αφού εκφράζονται φόβοι ότι μπορεί να οδηγήσει σε διακρατικές και ενδοκρατικές συγκρούσεις ή να συμβάλει στην όξυνση των ήδη υπαρχόντων διενέξεων. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα, τα οποία θα επηρεάσουν σημαντικά τη διαμόρφωση του οικονομικού, κοινωνικού, και εν τέλει, και πολιτικού χάρτη του κόσμου, περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων:

- την αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, ο οποίος θα ξεπεράσει τα 8 δισεκατομμύρια μέχρι το 2025, ενώ εκτιμάται ότι θα σταθεροποιηθεί γύρω στα 10-11 δισεκατομμύρια,
- την αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας (κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, με προεξάρχουσες την Κίνα και την Ινδία). Πάντως, σήμερα ο Βορράς, με το 1/4 του παγκόσμιου πληθυσμού καταναλώνει περισσότερα από τα 3/4 της παγκόσμιας παραγωγής αγαθών. Οι ΗΠΑ με το 4% του παγκόσμιου πληθυσμού καταναλώνουν το 1/4 της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου, ενώ η κατά κεφαλήν ενεργειακή κατανάλωση στη Β. Αμερική είναι 20 φορές υψηλότερη από ότι στην Ινδία και 80 φορές από ότι στην υπο-Σαχαρική Αφρική,
- τη μόλυνση των θαλασσών και των ωκεανών,
- την καταστροφή του στρώματος του όζοντος, με άγνωστες ακόμα συνέπειες τόσο για τον ανθρώπινο πληθυσμό, όσο και για την πανίδα και τη χλωρίδα,
- την αλλαγή κλίματος, ως αποτέλεσμα της σταδιακής θέρμανσης του πλανήτη («φαινόμενο του θερμοκηπίου»), η οποία μπορεί να προκαλέσει μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών, αλλά και μακροπρόθεσμες ανακατατάξεις στην παγκόσμια ιεραρχία ισχύος (ως αποτέλεσμα της αλλαγής κλίματος σε συγκεκριμένες περιοχές). Εκφράζονται φόβοι για εκτεταμένες πλημμύρες σε παράκτιες περιοχές ή ακόμη και την εξαφάνιση νησιωτικών κρατών στον Ειρηνικό και τον Ινδικό Ωκεανό,
- την καταστροφή των τροπικών δασών: κάθε χρόνο χάνονται περίπου 20 εκατομμύρια εκτάρια τροπικών δασών, από μια συνολική έκταση 1,2 δισεκατομμυρίων

εκταρίων. Με τους σημερινούς ρυθμούς, μέχρι το 2025, όλα τα εναπομείναντα τροπικά δάση στην Κεντρική και Νότια Αμερική, καθώς και στη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία θα έχουν καταστραφεί και θα έχει απομείνει μέρος των δασών στη Βραζιλία και το Ζαΐρ,

- τη μείωση της βιοποικιλίας, φαινομένου που συνδέεται άμεσα με την καταστροφή των τροπικών δασών,
- τη μείωση της καλλιεργήσιμης γης,
- την κατά τόπους μείωση των αλιευτικών αποθεμάτων, που θα δημιουργήσει προβλήματα για μικρούς και μεσαίους αλιείς, καθώς και για ανθρώπους χαμηλών εισοδημάτων που στηρίζονται στο ψάρι ως πηγή πρωτεϊνών. Περισσότερο από το 90% των εμπορικών αλιευτικών ζωνών γνωρίζει υπέρμετρη εκμετάλλευση. Η υπεραλίευση, παρακολούθηση των περιβαλλοντοκτόνων τακτικών των σύγχρονων μεγάλων αλιευτικών στόλων, προστίθεται σε άλλες νοσηρές αιτίες, όπως η ρύπανση ή η βάρβαρη μετάπλαση παρακτίων περιοχών για τις ανάγκες της αστυφιλίας ή της βιομηχανίας,
- την εμφάνιση ή επιδείνωση ελλείψεων όσον αφορά στους υδάτινους πόρους. Η αυξανόμενη χρήση υδάτινων πόρων λόγω της γεωμετρικής αύξησης του πληθυσμού σε διάφορες περιοχές του πλανήτη και της αύξησης των αγροτικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη αστικοποίηση, αλλά και την μόλυνση των αποθεμάτων νερού, οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια στην εμφάνιση σημαντικών ελλειμμάτων στα διαθέσιμα αποθέματα υδάτινων πόρων, οι οποίοι σε πολλές περιοχές μέχρι σήμερα θεωρούνταν "δωρεάν αγαθό" με αποτέλεσμα τη, συχνά, αλόγιστη χρήση. Στη σύγχρονη εποχή το νερό αποτελεί σημαντικό παράγοντα αγροτικής και βιομηχανικής παραγωγής, αλλά και μέσο επιβίωσης για πολλές κοινότητες, δίδοντας έτσι μια "στρατηγική διάσταση" στις διαμάχες ελέγχου των υδάτινων πόρων. Σε περιοχή χρόνιας κρίσης, όπως η Μέση Ανατολή, οι υδάτινοι πόροι προσλαμβάνουν ένα συμβολικό χαρακτήρα που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες επίλυσης του προβλήματος. Στις περιοχές αυτές, οι υδάτινοι πόροι θεωρούνται από τα ενδιαφερόμενα κράτη ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος.

Όλα τα ανωτέρω προβλήματα συνθέτουν την εικόνα μιας αλλαγής σε πλανητική κλίμακα και έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά: προκαλούνται από τον άνθρωπο, είναι μεγάλης κλίμακας και έχουν μακροπρόθεσμες και σε πολλές περιπτώσεις μη-αναστρέψιμες συνέπειες. Βεβαίως, η κρισιμότητα των διαφόρων προβλημάτων ποικίλει και είναι ανάλογη και με την ταχύτητα με την οποία εκδηλώνεται το πρόβλημα.

Η υποβάθμιση και καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος θα έχει σημαντικές

αρνητικές συνέπειες τόσο σε διακρατικό, όσο και σε ενδοκρατικό επίπεδο. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες περιβαλλοντικών συγκρούσεων:

1. ανεπάρκειας (scarcity) φυσικών πόρων (υδάτινοι πόροι, αλιεία, καλλιεργήσιμη γη),
2. ταυτότητας (group identity), λόγω μαζικών μετακινήσεων, με τη διαμόρφωση σχέσεων αντιπαλότητας ανάμεσα σε πληθυσμιακές ομάδες,
3. στέρησης (deprivation), λόγω αυξανόμενης φτώχειας και εσωτερικών ανισοτήτων και ελλείψεων.

Το εύρος των περιβαλλοντολογικών προβλημάτων είναι τέτοιο ώστε μόνο μια παγκόσμια (ή τουλάχιστον περιφερειακή) προσέγγιση μπορεί να είναι αποτελεσματική. Βέβαια, οι απαιτούμενες λύσεις θίγουν, σε πολλές περιπτώσεις, τα συμφέροντα κρατών ή σημαντικών ομάδων μέσα στα κράτη. Διαφορές στους εθνικούς στόχους, τις οικονομικές δομές και τα πολιτικά συστήματα, σε συνδυασμό με την απουσία ενός διεθνούς οργανισμού επιβολής σε θέματα περιβάλλοντος είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που δυσχεραίνουν τη διεθνή συνεργασία στα προβλήματα αυτά. Συνεχίζουν, εξάλλου, να υπάρχουν διαφωνίες επιστημόνων περί της σοβαρότητας των προβλημάτων, ενώ ακούγονται απόψεις περί «Μαλθουσιανών υπερβολών» και εκφράζεται εμπιστοσύνη στην ικανότητα της επιστήμης και της τεχνολογίας να επιλύσει διάφορα προβλήματα.

Από την άλλη πλευρά, ειδικοί επιστήμονες υπενθυμίζουν ότι υπάρχει μεν αβεβαιότητα για το χρόνο εμφάνισης των απτών αποτελεσμάτων, αλλά θα πρέπει να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι πολλαπλές ταυτόχρονες ελλείψεις έχουν συνεργισμικά αποτελέσματα και ότι υπάρχουν περιβαλλοντικά όρια για τα οποία γνωρίζουμε ελάχιστα, πέραν του ότι η υπέρβασή τους μπορεί να οδηγήσει ένα οικοσύστημα σε άμεση κατάρρευση. Σε μια τέτοια περίπτωση, όλα τα πλούτη και οι επιστημονικές δυνατότητες των ΗΠΑ δεν θα μπορέσουν να βοηθήσουν τις ίδιες και τον υπόλοιπο πλανήτη.

Για δεύτερη φορά (ως πρώτη φορά θεωρούμε την ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας), ο άνθρωπος παίζει το μαθητευόμενο μάγο. Η επιστημονική πρόοδος και οι τεχνολογικές και οικονομικές δραστηριότητες της ανθρώπινης φυλής απειλούν όχι μόνο την οικολογική ισορροπία του πλανήτη αλλά και τη μελλοντική εξέλιξη και την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Το ενεργειακό πρόβλημα -σε συνδυασμό φυσικά με το φαινόμενο του θερμοκηπίου- δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί από μεμονωμένα κράτη, όσο ισχυρά και αν είναι αυτά.

Σήμερα, οι διεθνείς σχέσεις χαρακτηρίζονται από σταθερά αυξανόμενη αλληλεξάρτηση, απαιτώντας κοινές λύσεις σε κοινά προβλήματα. Για πρώτη φορά

καλείται η ανθρωπότητα να δράσει σαν οργανωμένο σύνολο για την αντιμετώπιση μιας σειράς σοβαρών απειλών για την ύπαρξή της. Οι μέχρι τώρα αντιδράσεις είναι δυστυχώς απογοητευτικές. Εύχεται κανείς ολόψυχα να μην επιτραπεί στα μικροπολιτικά συμφέροντα σε διάφορες χώρες να εμποδίσουν την πλήρη συνειδητοποίηση αυτής της νέας πραγματικότητας και την έγκαιρη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού και του ενεργειακού προβλήματος (με το κρίσιμο ερώτημα: πως διαχειριζόμαστε την, αγνώστου διάρκειας, περίοδο μέχρι την εποχή του υδρογόνου ή άλλων φιλικών προς το περιβάλλον πηγών ενέργειας; Μπορεί η «ασφαλής» -και τι ακριβώς σημαίνει αυτός ο όρος- πυρηνική ενέργεια να αποτελέσει μια προσωρινή λύση;), αλλά και άλλων παγκόσμιων απειλών και προβλημάτων. Και εδώ κεντρικός θα πρέπει να είναι ο ρόλος όχι μόνο των κρατών, αλλά και των μη-κυβερνητικών οργανώσεων και, βεβαίως, των ίδιων των πολιτών.

Ανάγκη λοιπόν για ένα λιγότερο ενεργοβόρο τρόπο ζωής; Προετοιμασία για διαβίωση σε μια Ελλάδα, μια Ευρώπη και, εν τέλει, έναν κόσμο με συχνότερα ακραία καιρικά φαινόμενα και δυσμενέστερες κλιματολογικές συνθήκες; Οι ειδικοί επιστήμονες, αλλά και η καθημερινή εμπειρία απαντούν καταφατικά και στα δύο ερωτήματα. Οι αρμόδιοι, αλλά και οι πολίτες, λαμβάνουν το μήνυμα;

Το παρόν κείμενο δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» το Σάββατο 12 Ιουνίου 2004.